CAJI INSTITUTIONUM
LIBER I.

TIT. I.
DE LIBERTATIBUS SERVORUM.

CAji Institutionum liber primus dicit, omnes [1] homines aut liberos esse, aut servos. Sed ex ipsis, qui liberi sunt, alios esse ingenuos, alios libertinos. Ingenuos [2], qui ingenui nati sunt: Libertinos, qui pro [3] justa [4] servitute manumissi, liberi fiunt. Ingenuorum omnium unus status est: libertorum vero ideo non unus est, quia tria [5] sunt genera libertorum: quia liberti aut cives Romani sunt, aut Latini, aut Dediticii. Tam qui cives Romani sint, qui Latini, qui Dediticii, breviter explanandum est. §. 2. Cives Romani sunt, qui his tribus modis, id est, testamento [6], aut in Ecclesia [7], aut ante [8] Consulem fuerint manumissi. §. 3. Latini [9] sunt, qui aut per epistolam [10], aut inter amicos [11], aut convivii [12] adhibitione manumittuntur. §. 4. Dediticii [13] vero sunt, qui posi admissa crimina suppliciis subditi, & publice pro criminibus cæsi sunt: aut in quorum facie [14], vel corpore quæcunque indicia [15], aut igne, aut ferro [16] impressa sunt, & ita impressa sunt, ut deleri non possint: ii, si manumissi fuerint, Dediticii appellantur. §. 5. Sed inter hæc tria genera libertorum ideo cives Romani meliorem statum habent: quia & testamenta facere, & ex testamento quibuscunque personis succedere possunt. Nam & Latini, & Dediticii, nec testamenta condere [17], nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus vindicare. Tamen Latini certis [18] rebus privilegia civium Romanorum libertorum consequi possunt: Dediticii vero nulla ratione possunt ad civium Romanorum libertorum beneficium pervenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum [19] ab ipsis aut testamento, aut in Ecclesia, aut ante Consulem manumittantur, civium Romanorum privilegia consequuntur.

§. 6. Non tamen omnes domini servos suos manumittere possunt. Nam si aliquis multa debita habeat, cujus substantia a creditoribus teneatur obnoxia [20], si in fraudem creditoris sui servos suos manumittere voluerit, collata manumissio non valet. §. 7. Aut si libertus civis Romanus filios liberos non habuerit, & in [21] fraudem patroni sui servos suos manumittat, similiter data manumissio non valet. §. 8. Præterea minor quicunque viginti annorum dominus servo suo libertatem dare non potest, nisi forte tantum minor manumissor, cui pater suus & mater a patrono donati sunt, eosdem manumittat, aut certe pædagogum [22], aut collactaneum manumittat. Nam quamlibet dominus, i.e. quatuordecim annos egressus [23], testamentum facere possit, & heredem instituere, & legata relinquere, libertatem tamen servis non [24] potest in hac ætate conferre.

TIT. II.
DE NUMERO [25] SERVORUM TESTAMENTO MANUMITTENDORUM [26].

COnstitutum est, [27] quantum servorum numerum testamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc [28] ordine: ut si quis duos servos habet, ambos manumittere possit. Qui vero tres, duos testamento manumittat. Qui quatuor, similiter duos. Qui sex, tres. Qui octo, quatuor. Qui decem, quinque. Qui undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sedecim, decem, & septem: similiter quinque. Qui decem & octo, sex. Et ab hoc numero usque ad triginta, tertiam partem manumittere liceat. Qui amplius quam triginta habuerit, usque ad centum, quartam partem de numero servorum manumittere potest: qui vero plures quam centum habuerit, quintam partem manumittere potest. Sed & hoc statutum est, ut de qualibet grandi familia, nulli amplius quam [29] centum testamento manumittere liceat. §. 2. Nam qui voluerit aut in Ecclesia, aut ante Consulem, aut inter amicos aut per epistolam manumittere, potest his manumissionibus omnem [30] familiam jugo servitutis absolvere. §. 3. Nam si aliquis testamento plures manumittere voluerit, quam continet numerus suprascriptus, ordo servandus est: ut illis tantum libertas valeat, qui [31] prius manumissi sunt, usque ad illum numerum quem explanatio continet superius comprehensa: qui vero postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integre in servitute eos certum est permanere. Quod si non nominatim servi, vel ancillæ in testamento manumittantur, sed confuse omnes servos suos, vel ancillas is qui testamentum facit, liberos facere voluerit, nulli [32] penitus firma esse juberut hoc ordine data libertas: sed omnes in servili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. Nam & si ita in testamento servorum manumisso, adscripta fuerit, id est, in circulo [33], ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit agnosci, nulli ex his libertatem valere manifestum est, si agnosci non potest qui prior, qui posterior manumissus fuerit.

§. 4. Nam si aliquis in ægritudine constitutus, in fraudem [34] hujus legis facere noluerit testamentum, sed epistolis [35], aut quibuscunque aliis rebus servis suis pluribus quam per testamentum licet, conferre voluerit libertates, & sub tempore mortis hoc fecerit, ii qui prius manumissi fuerunt usque ad numerum superius constitutum, liberi erunt. Qui vero post statutum numerum manumissi fuerint, servi sine dubio permanebunt. §. 5. Nam si incolumis quoscunque diverso tempore manumisit: inter eos qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur.

TIT. III.
DE JURE PERSONARUM.

ALiquæ personæ sui [36] juris sunt, aliquæ alieno juri subjectæ sunt. Itaque cum [37] ostenditur quæ personæ alieno juri subjectæ sint, tunc evidenter agnoscitur, quæ sui juris sint. §. 2. In [38] potestate itaque dominorum sunt servi, quam potestatem omnes gentes habere certum est: sed distringendi in servos dominis pro sua potestate permittitur, occidendi [39] tantum servos suos domini licentiam non [40] habebunt, nisi forte servus dum pro culpæ modo cæditur, casu forsitan moriatur. Nam si [41] servus dignum morte crimen admiserit, iis judicibus quibus publici officii potestas commissa est, tradendus est, ut pro suo crimine puniatur. §. 3. In [42] potestate etiam patrum sunt filii ex legitimo matrimonio procreati.

TIT. IV.
DE MATRIMONIIS.

LEgitimæ sunt nuptiæ, si Romanus Romanam [43] nuptiis [44] intervenientibus, vel consensu [45] ducat uxorem. §. 2. Sed non [46] omnes personas uxores ducere licet: quia nec [47] patri filiam, nec filio matrem, nec avo neptem, nec nepoti aviam. Quod non solum de personis quæ nobis propinquitate conjunctæ sunt, sed [48] etiam de adoptivis, hoc est, adfiliatis, jussum est observari. Nam etsi [49] per emancipationem adoptio dissolvatur, nuptias tamen inter has personas semper constat illicitas. §. 3. Inter [50] fratrem quoque & sororem, sive eodem [51] patre ac matre nati fuerint, sive diversis matribus aut patribus, matrimonia esse non possunt. Inter adoptivos etiam fratres illicita sunt conjugia, nisi [52] forte adoptio emancipatione fuerit dissoluta: nam si emancipatio intervenerit, nuptiæ inter hujusmodi fratres licite contrahuntur. §. 4. Fratris quoque & sororis filiam [53] uxorem ducere non licet. §. 5. Sororem quoque patris [54] ac matris [55] uxores accipere non licet. §. 6. Genero quoque socrum [56] suam: nec socero nurum [57] uxorem accipere licet, neque vitrico privignam [58], neque privigno novercam [59].

§. 7. Fratres enim amitinos, vel consobrinos in matrimonium jungi nulla ratione permittitur [60]. §. 8. Sed nec uni viro duas [61] sorores uxores habere, nec uni mulieri duobus [62] fratribus jungi permittitur. §. 9. Quod si quis incestas vel nefarias, id est, quæ sunt superius comprehensæ nuptias inierit, nec [63] uxorem habere videtur, nec filios [64]. Nam ii qui ex hujusmodi conceptione nati fuerint, quamlibet matrem videantur habere, patrem vero nullatenus habere censentur, & tanquam si de adulterio concepti fuerint, computantur: qui spurii [65] appellantur, hoc est, sine patre filii. §. 10. Regula juris hoc continet, ut qui legitime concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui vero non [66] de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore quo nascuntur. Ac proinde legitima conjunctione conceptus, etiamsi mater ejus statum mutet, id est, si ancilla fiat, ille qui legitime conceptus est, ingenuus nascitur: nam qui non legitimo matrimonio concipitur, si mater ejus ex ancilla, dum prægnans est, libera facta fuerit, liber nascetur: si vero ex ingenua ancilla prægnans facta fuerit, servus nascetur; quia non legitime, sed vulgo [67] conceptus est.

TIT. V.
DE ADOPTIONIBUS [68].

ADoptio naturæ [69] similitudo est, ut aliquis filium habere possit, quem non generaverit. §. 2. Et ipsa adoptio duobus [70] modis fit: una quæ adrogatio dicitur: alia quæ adoptio. † Adrogatio est quando aliquis patrem non habens [71] adoptatur: & ipse se in potestatem adoptivi patris dat. Et ideo adrogatio dicitur [72], quia & ille qui adoptat, interrogatur, utrum illum quem adoptat, filium habere velit: & ille qui adoptatur, interrogatur utrum id fieri velit. † Illa vero alia adoptio est, ubi quis patrem habens [73],

1 *Inst. de jure personarum. in pr. l. 3. ff. de statu hominum.* 2 *Inst. de ingenuis.* 3 Ex justa, *l. 6. ff. de statu hom.* 4 De justa servitute *v. l. 3. ff. de stip. serv.* 5 Dixi ad Ulpian. 1. §. 5. 6 Dixi ad Ulpian. 1. §. 6. 7 Cajo Ethnico undè quæso Ecclesiæ nomen? lege igitur, aut centu aut ante Consulem. 8 Idem ac si diceret, apud Prætorem, vel vindicta. Ulp. *d. loco.* §. 7. 9 Vide *C. de Latina libertat. tell.* 10 *V. l. unu. §. 1. C. de Latina libert. tell.* 11 Dixi ad Ulp. 1. §. 10. adde *l. un. §. 2. C. de Latina libert. tell.* 12 Per mensam, *Theoph. Inst. de libertis.* non paupertatis causa servum mensæ domino adhibente, sed præsentibus amicis contestante, se libertatis causa servum convivio adhibere. Papinianus *tit. 44.* 13 Vid. *C. de dediticia liber. tel. l. un.* 14 Aut fronte. Theoph. *Inst. de libert. §. τῶν δὲ ἀπελευθέρων.* 15 σημεῖα Theoph. *ibid.* vestigia. Ulp. 1. §. 11. cicatrices, notæ, *l. 1. §. 8. ff. de fugitivis:* Plautus: ulceroſam, compeditam, ſubverbuſtæ, quali verubus uſtæ. Tertullianus *in lib. de Paſſio:* ſubverbuſto: in liberalibus. *intelligit autem στιγματίας.* 17 *V. §. 4. Inſt. de ſucceſſ. lib.* 18 De quibus v. Ulpian. 3. 19 3. Ulpian. 4. 20 Nec ſit ſolvendo. v. Ulp. 1. §. 14. *v. Inſt. quibus ex cauſ. manum. non licet. l. 10. l. 16. ff. qui & a quibus manum. liberi non ſunt.* 21 Dixi ad Ulp. 1. §. 15. 22 *§. 5. Inſt. quib. ex cauſ. manum. l. 13. ff. de manum. vindict.* 23 *d. l. 13.* 24 Id merito hodie abrogatum & immutatum eſt *§. 7. Inſt. qui manum.* 25 *V. l. 5. ff. qui teſt.* 26 Dixi ad Ulp. 1. §. 24. 27 Lege Fuſia Caninia. *v. Inſtit. de l. Fuſ. Can. tollenda.* 28 V. Paul. 4. *ſent.* 14. *§. ult.* 29 Dixi ad Ulpian. *d. loco.* Vopiſcus *in Tac.* Servus manumiſſ intra centum tamen, ne Caniniam tranſiliſſe videretur. 30 Omnem familiam manumittere poſſumus, *Inſt. de lege Fuſ. Can.* 31 Dixi ad Ulp. 1. §. 24. *in fin.* 32 *l. 42. l. 43. ff. de her. inſt.* 33 Id eſt, in orbe tereti & permixtim, ita ut non apparet, quis primus ſit, ut ſi ita ſcribat in orbe tereti, Stichus Pamphilus Damas liberi ſunto! nulli competet libertas. In ſphæra enim non eſt locus inferior vel ſuperior. 34 Vetitus teſtamento plures (quam lege definiti ſint) servos manumittere, in fraudem legis per epiſtolam manumittere alios non poteſt. 35 Epiſtola manumittere quis ſervum poteſt, ut & codicillis. Paul. 4. *ſent.* 14. §. 2. 36 Dixi ad Ulp. 4. 37 *l. 1. ff. pr. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 38 *d. l. 1. §. 1. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 39 *d. l. 1. §. 2. l. 2. ff. §. 2. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 40 Et ita jus vetus viræ & necis abrogatur. adde *l. 11. ff. ad leg. Corn. de ſicar.* 41 *V. l. 96. ff. de verb. oblig.* 42 *Inſtit. de patria poteſt. in princ. l. 3. ff. de his, qui ſunt ſui.* 43 V. *Inſt. de nupt. in princ.* dixi ad Ulp. 5. §. 4. 44 Id eſt, ritu ſolenni. 45 V. *l. 15. in fin. ff. de cond. & dem. l. 10. ff. de reg. jur.* 46 §. 1. *Inſt. de nupt.* 47 *d. §. 1. l. 53. l. 68. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nup.* 5. Ulp. 6. 48 *d. §. 1. verſ. & hac adeo.* 49 *d. §. 1. in fin. d. l. 53. l. 13. in fin. ff. de adopt.* 50 *§. 2. verſ. ſane inter fratrem. Inſt. de nupt. l. 17. C. de nuptiis.* 51 *d. verſ. ſane.* 52 *d. §. 2. verſ. ſed ſi qua. l. 17. ff. de ritu nupt.* 53 *§. 3. Inſt. de nupt. l. 39. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt. l. ult. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 54 Id eſt, amitam. §. 5. *Inſt. de nupt. l. 17. in fin. ff. de ritu nupt.* 55 Id eſt, matertteram. *d. §. 5. d. l. 1. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt.* 56 *§. 7. Inſtit. l. 17. C. de nupt.* 57 §. 6. *Inſt. de nupt. d. l. 17. l. 5. ff. de conditi. ſine cauſa l. 38. ff. ad l. Corn. de adult.* 58 *d. §. 6. verſ. Item ſi adhuc privigna. l. 5. in fin. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 14. in fin. l. 40. ff. de ritu nupt. l. 38. ff. ad l. Corn. de adul. l. 17. C. de nupt.* 59 *l. 38. ff. ad l. Corn. de adult. Nevell. 115. c. 3. §. 5. l. 17. C. de nuptiis.* 60 Imo permittitur, *§. 4. Inſt. de nuptiis.* dixi ad *l. 19. C. de nupt. 61 l. 5. l. 8. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 62 *d. l. 5. d. l. 8.* 63 Pœna incestarum nuptiarum. 64 Nec dotem, *§. 12. Inſt. de nupt. l. ult. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 52. ff. de ritu nupt.* 65 Dixi ad Ulp. 4. §. 2. 66 Adde *l. 24. ff. de ſtatu.* 67 Qui vulgo conceptus, *v. l. 23. ff. de ſtatu homin.* 68 *l. ff. 7. & 1. Inſt.* XI. 8. Ulp. 69 *l. 1. l. 16. ff. §. 8. Inſt. de adopt.* 8. Ulp. 8. §. 1. 70 *§. 1. Inſt. l. 1. in fin. l. 2. ff. eod.* 71 Id eſt, qui ſui juris ſit, *d. §. 1. d. l. 2.* 72 Unde dicta adrogatio. 73 Et ita non ſui juris.

ab alio patre adoptatur: & ille qui adoptatur, de certi patris potestate discedit, & in adoptivi patris incipit esse potestate. §. 3. Nam & fœminæ [1] adoptari possunt, ut loco filiarum adoptivis patribus habeantur: fœminæ vero adoptare [2] non possunt, quia nec filios ex se natos in potestate habent.

§. 4. Spadones [3] autem qui generare non possunt, adoptare possunt. Et licet filios generare non possint, quos adoptaverunt filios habere possunt.

§. 5. Si quis vero filios habens se dederit adoptandum, non solum ipse in patris adoptivi potestatem redigitur, sed [4] & filii ejus, si tamen avum paternum non habuerint, in adoptivi patris transeunt potestatem, tanquam nepotes.

TIT. VI.
QUIBUS [5] MODIS FILII EXEUNT DE POTESTATE PATRIS.

FIlii qui in potestate patris sunt, mortuo patre sui juris fiunt. Sed si hic filius qui morte patris sui juris effectus est, filios habeat, in ejus post patris sui obitum erunt filii potestate. Nam si pater moriatur, & avus [6] paternus vivat, nepos ex filio sui juris esse non potest: quia in avi remanet potestate, qui [7] avo mortuo sui juris efficitur. Item si moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eodem filio emancipato nepotes, tunc [8] nepotes liberi & sui juris erunt, & in patris emancipati potestatem non veniunt. §. 2. Item de potestate patris exeunt filii, si pater eorum in exilium [9] missus fuerit: quia non potest filium civem Romanum in potestate habere homo peregrinæ [10] conditionis effectus. Item filius si vivo patre in exilium [11] missus fuerit, in potestate patris civis Romanus esse non potest, quia similiter peregrinæ conditionis factus cognoscitur. §. 3. Item si ab hostibus pater captus [12] sit: in potestate, quandiu apud hostes fuerit, filios non habebit. Sed si de captivitate evaserit, jure postliminii omnem, sicuti in aliis rebus, ita & in filios recipit potestatem. Si vero pater, qui ab hostibus captus est, in captivitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hostibus captus est, filii sui juris effecti intelliguntur. §. 4. Item per emancipationem [13] filii sui juris efficiuntur. Sed filius masculus tribus [14] emancipationibus de potestate patris exit, & sui juris efficitur. † Mancipatio autem, hoc est, manus traditio, quædam similitudo [15] venditionis est: quia & in [16] emancipationibus præter illum, hoc est, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo iste naturalis pater filium suum fiduciario [17] patri mancipat, hoc est, manu tradit: a quo fiduciario patre naturalis pater unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretii accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc secundo & tertio [18] fit, & sic de patris potestate exit. Quæ tamen mancipatio solebat ante Præsidem fieri, modo ante Curiam facienda est: ubi quinque testes cives Romani in præsenti erunt, & pro illo, qui Libripens [19] appellatur, id est, stateram tenens, & qui Antestatus [20] appellatur, alii duo, ut septem testium numerus impleatur. Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur [21], & a naturali patre manumittatur: ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater non fiduciarius succedat. Fœminæ [22], vel nepotes masculi ex filio, una emancipatione de patris, vel avi exeunt potestate, & sui juris efficiuntur. Et ii ipsi quamlibet una mancipatione de patris, vel avi potestate exeant, nisi a patre remancipati fuerint, & a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi fiduciarius, a quo manumissi sunt: nam si remancipatum sibi naturalis pater, vel avus manumiserit, ipse eis in hereditate succedit. Quod si habeat quis filium, & ex eo nepotes: & voluerit filium emancipare, & nepotes in sua potestate retinere, in arbitrio ejus est: aut si voluerit nepotes emancipare, & filium in sua potestate retinere, & hoc ei pro jure ordine licere manifestum est. Quod non solum de nepotibus, sed & de pronepotibus similiter facere potest.

TIT. VII.
DE TUTELIS [23].

TUtores aut legitimi sunt, aut testamentarii. † Legitimi sunt, qui pupillo per virilem [24] sexum [25] propinquitate conjunguntur: & qui proximior fuerit de adgnatis, ad ipsum legitima tutela pertinet: quia [26] is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipse proximus est ad hereditatem. † Testamentarii [27] sunt, quos patres [28] aut avi paterni [29] in testamento suo tutores filiis [30] aut nepotibus delegaverint. Quod si nec testamentarius tutor fuerit, nec legitimus, tunc inquisitione judicis pupillis tutores dantur [31].

TIT. VIII.
DE CURATORIBUS [32].

PEractis pupillaribus annis, quibus tutores absolvuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores ætate, majores eversores [33], insani. Ii, qui minores sunt, usque ad viginti & quinque annos completos sub curatore sunt. Qui vero eversores, aut insani sunt, omni tempore vitæ suæ sub curatore esse jubentur: quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.

1 *V. Inst. de rer. diviſ. & adq. ipſar. dom. 2. tit. 1.* Ulp. 19. *de dominiis & adquiſitionib. rerum. 1. ff. 8. de diviſ. rer.* 2 Cajus in lege 2. *ff. de div. rer.* 3 Res noſtri juris, quæ & juris humani dicuntur in *d. l. 1.* 4 Seu noſtro patrimonio. *Inſtit. de rer. div. in pr.* 5 *d. l. 1.* 6 Publicæ res nullius in bonis ſunt. *d. l. 1.* 7 Muri res ſanctæ. §. 10. *Inſt. de rer. div. l. 1. l. 8. in fin. ff. de diviſ. rer.* ideoque nullius. §. 7. *Inſt. de rer. div. d. l. 1.* 8 *V. d. §. 10. d. l. 1. l. 8.* 9 Ea dicuntur eſſe univerſitatis. §. 6. *Inſt. de rer. div. l. 6. §. 1. ff. de div. rer.* 10 Arena, locus gladiatorum, hinc da eſt ad muros, fora, portas, theatra, circum & arenam. 12 §. 10. *Inſtit. de rer. div.* 13 Facit *l. 8. in fin. ff. de div. rer.* 14 §. 7. *Inſt. de rer. diviſ.* 15 Quæ nullius, publica ſunt. 16 *l. 1. ff. de div. rer.* 17 V. tamen *l. 31. in fin. ff. de her. inſt.* 18 *V. §. 4. J. eod.* 19 *V. §. 5. J. eod.* 20 *d. l. §. 1. ff. de div. rer. §. 1. Inſt. de reb. corporalib.* 21 *l. 1. §. 1. ff. de div. rer. §. 2. Inſt. de reb. corporalib.* 22 Incorporalia in jure conſiſtunt. 23 *l. 119. ff. de verborum ſignif.* 24 §. 3. *Inſt. de rebus corporalibus: l. 1. in fin. ff. de diviſ. rer.* 25 §. 1 *Inſt. de ſerv. præd. l. 2. ff. de ſervitut. præd. urban.* 26 *Inſt. de ſervitutib. in pr. l. 1. ff. de ſervit. ruſticor.* 27 *V. tit. ff. de ſervitutib.* 28 Ædificium ſolo cedit. §. 30. *Inſt. de rer. div.* 29 Planta ſolo cedit. §. 31. *Inſt. de rer. diviſ.* 30 Superficiem, quæ vox reperitur in *l. 32. ff. de jure dot. l. 39. ff. de leg. 2.* 31 Superficies cedit ſolo. *v. ff. de ſuperficiebus.* 32 Res ſitæ ſolo cedunt. §. 32. *Inſt. de rerum diviſ. l. 9. ff. de rerum diviſ.* 33 Scriptura chartæ cedit. §. 33. *Inſt. de rer. div. l. 9. §. 1. ff. de adqu. rer. rer. div. l. 23. §. 3. ff. de rei vind.* Imo tabula picturæ cedit. *l. 9. §. 2. ff. de adq. rer.* 35 §. 25. *Inſt. de rer. diviſ. l. 7. §. 7. ff. de adq. rer. dom.* 36 *d. §. 25. d. §. 7.* 37 *d. §. 7. d. §. 25.* 38 *d. §. 25.* adde *l. 61. ff. de rei vind.* 39 *d. §. 25. in fin.*

CAJI INSTITUTIONUM
LIBER II.

TIT. I.
DE REBUS.

CAjus superiori commentario de jure personarum aliqua disputavit [1]. Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat.

§. 2. Omnes itaque res aut nostri juris sunt, aut [2] divini, aut publici. Nostri [3] juris sunt, quæ in proprietate [4] nostra esse notrimonia, ac substantiæ, quæ ad Ecclesiastica jura pertinent. Publici [6] juris sunt muri [7], fora, portæ [8], theatra [9], circus, arena [10], quæ [11] antiqui sancta appellaverunt [12], pro eo quod exinde tolli aliquid, aut contingi [13] non liceret. Sed hæc omnia in nullius [14] bonis sunt, ideo [15] publici juris esse dicuntur. Sed & res hereditariæ [16] antequam aliquis heres existat, id est, quando dubitatur, utrum scriptus, an legitimus heres succedere debeat in nullius bonis esse videntur [17]. §. 3. Præterea quædam res corporales [18] sunt, quædam incorporales [19]. §. 4. Corporales [20] sunt, quæ manu tangi possunt: velut ager, mancipium, vestis, aurum, argentum, & iis similia.

§. 5. Incorporales [21] sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea quæ non in corpore, sed in [22] jure consistunt, sicut est hereditas [23], & obligationes diversis contractibus scriptæ. Et licet hereditas, vel emptio, aut diversi contractus res corporales in se habeant, jus tamen ipsius hereditatis, vel emptionis aliorumque contractuum incorporale est. §. 5. Incorporalia [24] etiam sunt jura prædiorum urbanorum, vel rusticorum: Prædiorum urbanorum [25] jura sunt, ædificidia, fenestræ, cloacæ, altius erigendæ domus, aut non erigendæ, & luminum: ut ita quis fabricet, ut vicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum vero rusticorum [26] jura sunt, via vel iter, per quod pecus aut animalia debent ambulare, vel ad aquam duci, & aquæ ductus, quæ similiter incorporalia sunt. Hæc jura tamen rusticorum prædiorum Servitutes [27] appellantur.

§. 6. Item regulariter constitutum est, ut superposita inferioribus cedant. Ut si quis in solo [28] nostro sine nostro permissu domum ædificaverit, ad eum, cujus terra est, domus ædificata pertinear. Vel si aliquis in agro nostro arbores, aut vineas, vel plantas [29] quascunque posuerit, similiter superficies [30] solo cedat [31]. Vel si messem in campo seminaverit [32], omnia hæc, quæ in terram alienam jactantur, domino terræ adquiruntur. Quod & de chartis [33] & pergamenis, si in alienis scribat, licet aureis vel argenteis literis, similiter ejus est scriptura, cujus charta aut pergamenum fuerit. Quod & de tabula, hoc est, si aliquis in tabula mea picturam fecerit, observatur: quia statutum est, ut tabulæ pictura [34] cedat. §. 7. Quod si quis ex uvis [35] meis vinum, aut spicis [36] frumentum, aut ex olivis [37] oleum fecerit: ejus vinum, triticum, vel oleum est, cujus spicæ, aut uvæ, aut olivæ fuerint.

† Si quis etiam ex tabulis alienis navem [38], aut armarium, aut quodcunque ad usum pertinens fecerit, simili ratione ejus erunt, quæ facta fuerint, de cujus ligno facta probantur. † Similiter etiam, si ex lana [39], vel lino vestimenta fecerit, ejus erunt vestimenta, cujus lana vel linum fuisse probabitur. §. 8. Sed in iis omnibus superius comprehensis, quicunque in

posthum. adde *l. ult. C. de patria poteſtat.* Hodie vetitum eſt, ne quis filios vendat, donet, vel pignoret, *l. 1. l. 2. C. de patrib. qui filios ſuos diſtraxerunt.* Vetitum eſt etiam ne interficiat. *d. l. ult.* 17 Fiduciarius pater. 18 Ne id ita intelligas, quaſi trinæ illæ venditiones fierent uno & eodem tempore, cum ſingulis diebus, adhibitis teſtibus fieri poſſent, vel eodem die, vel intermiſſo. *Paul. 2. ſent. 25. §. 2.* adeo ut filius ex prima, ſecundave mancipatione manumiſſus, reverſus in patriam poteſtatem, adgnaſceretur ſuus heres. Ulp. *tit. 23. §. 3.* 19 Libripens. 20 Antestatus. 21 Remancipatio. 22 Dixi ad Ulp. 10. §. 1. *in fin.*

23 11. Ulp. 1. *Inſt.* 13. 24 11. Ulp. 4. §. 1. *Inſt. de legit. agnat. tut.* 25 Legitimi tutores, propinqui maſculi. 26 Ubi tutela, ibi hereditas. *l. 1. ff. de legit. tutorib.* 27 *V. ff. de teſtam. tutel.* 28 Id eſt, parentes. *l. 1. ff. de teſt. tut. §. 3.* a magiſtratu. *l. 1. §. 1. l. 2. ff. de confirmando tut.* 30 In poteſtate. *d. l. 1.* 11. Ulp. 15. 31 12. Ulp. & 1. *Inſtit.* 23. & 27. ff. 10. 32 Idque receptum erat ex lege XII. Tab. Si pater filium ter venundarit, filius a patre liberum eſto. Ulp. 10. §. 1. quam itidem conſtat ex legibus Romuli mitutatam. Dionyſ. Halicarn. 12. Olim parentibus licuit quoque filios interficere, dixi ad *l. 11. in fin. ff. ae lib. & vivos* 33 Epiſtola manumittere quis ſervum poteſt, ut & codicillis. Paul. 4. *ſent.* 14. §. 2. 34 Dixi ad Ulp. 4. 35 *Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 36 *d. l. 1. ff. pr. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 37 *d. l. 1. §. 1. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 38 *d. l. 1. §. 2. l. 2. ff. §. 2. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 39 *d. l. 1. §. 2. l. 2. ff. §. 2. Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 40 Et ita jus vetus viræ & necis abrogatur. adde *l. 11. ff. ad leg. Corn. de ſicar.* 41 *V. l. 96. ff. de verb. oblig.* 42 *Inſtit. de patria poteſt. in princ. l. 3. ff. de his, qui ſunt ſui.* 43 V. *Inſt. de nupt. in princ.* dixi ad Ulp. 5. §. 4. 44 Id eſt, ritu ſolenni. 45 V. *l. 15. in fin. ff. de cond. & dem. l. 10. ff. de reg. jur.* 46 §. 1. *Inſt. de nupt.* 47 *d. §. 1. l. 53. l. 68. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nup.* 5. Ulp. 6. 48 *d. §. 1. verſ. & hac adeo.* 49 *d. §. 1. in fin. d. l. 53. l. 13. in fin. ff. de adopt.* 50 *§. 2. verſ. ſane inter fratrem. Inſt. de nupt. l. 17. C. de nuptiis.* 51 *d. verſ. ſane.* 52 *d. §. 2. verſ. ſed ſi qua. l. 17. ff. de ritu nupt.* 53 *§. 3. Inſt. de nupt. l. 39. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt. l. ult. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 54 Id eſt, amitam. §. 5. *Inſt. de nupt. l. 17. in fin. ff. de ritu nupt.* 55 Id eſt, matertteram. *d. §. 5. d. l. 1. ff. de ritu nupt. l. 17. C. de nupt.* 56 *§. 7. Inſtit. l. 17. C. de nupt.* 57 §. 6. *Inſt. de nupt. d. l. 17. l. 5. ff. de conditi. ſine cauſa l. 38. ff. ad l. Corn. de adult.* 58 *d. §. 6. verſ. Item ſi adhuc privigna. l. 5. in fin. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 14. in fin. l. 40. ff. de ritu nupt. l. 38. ff. ad l. Corn. de adul. l. 17. C. de nupt.* 59 *l. 38. ff. ad l. Corn. de adult. Nevell. 115. c. 3. §. 5. l. 17. C. de nuptiis.* 60 Imo permittitur, *§. 4. Inſt. de nuptiis.* dixi ad *l. 19. C. de nupt. 61 l. 5. l. 8. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 62 *d. l. 5. d. l. 8.* 63 Pœna incestarum nuptiarum. 64 Nec dotem, *§. 12. Inſt. de nupt. l. ult. ff. de conditi. ſine cauſa. l. 52. ff. de ritu nupt.* 65 Dixi ad Ulp. 4. §. 2. 66 Adde *l. 24. ff. de ſtatu.* 67 Qui vulgo conceptus, *v. l. 23. ff. de ſtatu homin.* 68 *l. ff. 7. & 1. Inſt.* XI. 8. Ulp. 69 *l. 1. l. 16. ff. §. 8. Inſt. de adopt.* 8. Ulp. 8. §. 1. 70 *§. 1. Inſt. l. 1. in fin. l. 2. ff. eod.* 71 Id eſt, qui ſui juris ſit, *d. §. 1. d. l. 2.* 72 Unde dicta adrogatio. 73 Et ita non ſui juris.

terra aliena aliquid posuerit, aut ædificaverit, aut horum, quæ dicta sunt, aliquid fecerit, illis qui aliena præsumpserunt, hoc competit, ut [2] expensas vel impendia, quæ in iis fecerint, a dominis, qui rem factam vindicant, recipere possint. §. 9. Acquiritur autem nobis non solum per nosmetipsos, sed [3] & per eos, qui in potestate nostra sunt: sicut filii [3] vel servi [4]: quia quicquid eis a qualibet persona donatum, vel venditum fuerit, aut heredes fuerint instituti, id patribus & dominis sine aliqua dubitatione conquiritur: præter [5] eos filios, quibus per leges castrenje peculium habere permissum est. Hi vero servi, qui in usufructu [6] nostro, & in proprietate alterius sunt, hoc tantum usufructuario acquirere possunt, quod opere aut manibus suis fecerint, aut de mercedibus operis sui acceperint. Nam si eis aut hereditas, aut legatum dimittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc proprietario domino, non usufructuario acquiritur.

TIT. II.
DE TESTAMENTIS [7].

PEr universitatem [8], hoc est, omnia simul bona, acquirimus hereditate [9], emptione [10], adoptione: quia is quem adoptaverimus, si sine patre est, cum [11] omnibus bonis suis ad nos transit. §. 2. Id quoque statutum est, quod non [12] omnibus liceat facere testamentum. Sicut ii sunt, qui sui [13] juris non sunt, & alieno juri subjecti sunt, hoc est, filii [14] tam ex nobis nati, quam adoptivi. §. 3. Item testamenta facere non possunt impuberes [15], id est, minores quatuordecim [16] annorum, aut puellæ 12. §. 4. Item & ii qui furiosi [17], id est, mente infani fuerint, non possunt facere testamenta. §. 5. Sed ii qui insani sunt, si intervalla [18] ipsius insaniæ habent, per intervalla quibus sani sunt, possunt facere testamenta.

TIT. III.
DE EXHEREDATIONE [19] LIBERORUM.

IS qui filium in potestate habet, curam agere debet, ut testamentum faciens, masculum filium aut nominatim heredem instituat, aut nominatim exheredet. Nam si masculum filium in testamento præterierit, non valebit testamentum. §. 2. Si vero filiam [20] præterierit, non rumpit testamentum filia prætermissa, sed inter fratres suos legitimo stante testamento, suam sicut alii fratres, consequitur portionem. Si vero testamento extranei heredes scripti fuerint, stante testamento filia medietatem hereditatis acquirit. Nam si facto testamento in quo filius masculus prætermissus est, evenerit, ut vivente adhuc patre filius qui prætermissus est, moriatur, sic quoque quamlibet filius ille mortuus fuerit, testamentum quod factum est, non valebit. §. 3. Posthumorum duo [21] genera sunt: quia posthumi appellantur ii qui post patris mortem de uxore nati fuerint: & illi qui post testamentum factum nascuntur. Et ideo nisi is qui testamentum facit, in ipso testamento comprehenderit: Quicumque [22] filius aut filia mihi natus natave fuerit, heres mihi sit: aut certe dicat, Exheres sit, valere ejus non potest testamentum: quia sicut superius [23] jam dictum est, legitime concepti pro [24] nati habeantur. Nisi quod melior [25] conditio est posthumæ quam natæ: quia si præterMissa fuerit, non rumpit testamentum: posthuma vero, sicut masculus testamentum rumpit. §. 4. Si quis post factum testamentum adoptaverit apud populum [26] illum qui sui juris est, hoc [27] est, qui patrem non habet, aut apud Prætorem [28] illum adoptaverit qui in potestate patris est, quasi ei filius natus sit, ita ejus rumpitur [29] testamentum. §. 5. Posteriore [30] quoque testamento quod jure factum est, id quod jure factum ante fuerat, rumpitur. Quod si facto posteriore testamento heres scriptus, aut ante aditionem hereditatis moriatur, aut vivo testatore defecerit, aut conditio possibilis sub qua heres institutus est, impleta non fuerit: is qui testamentum fecit, intestatus mori videtur: quia testamentum quod prius fecerat, testamento posteriore rescissum est, & quod posterius factum est, iis rebus quas diximus infirmatur. §. 6. Alio quoque modo testamenta jure facta infirmantur, si aliquis post factum testamentum capite [31] minuatur; id est, aut ab hostibus capiatur, aut pro crimine in exilium deputetur. Similiter & si qui adoptatus fuerit, testamentum quod antequam adoptaretur, fecerat, non valebit. §. 7. Heredes autem sui sunt, aut [32] necessarii, aut extranei. † Sui [33] heredes appellantur filii aut nepotes ex filiis masculis, quos in potestate avus vel pater habet. Necessarii [34] sunt heredes servi qui cum libertate heredes instituuntur. † Necessarii ideo quia aut velint [35] aut nolint, necesse est eis heredes esse. Nam qui creditoribus tenentur obnoxii, & purant [36] se non tantum in substantia, quantum in debitis relinquere, ipsi servos suos manumittunt, & heredes necessarios faciunt, ut quo magis heres quam dominus insamiam incurrat, cum res ejus, id est, hereditas domini pro debitis venditur, & creditoribus datur. † Extranei [37] sunt, qui nullo propinquitatis gradu testatori junguntur, sed eos quicunque proœtbitrio suo scribit heredes.

TIT. IV.
DE SUBSTITUTIONIBUS [38] ET DE FACIENDIS SECUNDIS TABULIS.

SUbstitutio est, quæ post institutionem a testatore fieri solet, id est, secundi [39] heredis appellatio. Et duæ sunt [40], quarum una vulgaris dicitur, alia pupillaris. §. 2. Vulgaris [41] dicitur, Ille heres mihi esto: sive hoc filio sive extraneo. Quod si hereditatem meam adire noluerit, illum substituo ad quem hereditas mea debeat pertinere. §. 3. Pupillaris [42] substitutio filiis tantummodo impuberibus dari potest, quæ ita fit: Ille filius meus, si [43] intra pubertatem decesserit, illum ei substituo. Sed pupillaris substitutio ita secreta [44] esse debet, ut ad notitiam substituti pervenire non possit, ne vitæ pupilli aliquas substitutus insidias moliatur. Nam in extrema pagina [45] testamenti fieri debet, ut pars illa in qua substitutio pupillaris scripta est, quamdiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, & prior pars testamenti, in qua heres scriptus est, reseratur. Hoc etiam & [46] de bonis fieri potest. §. 4. Nam si extraneus [47] heres scriptus sit, & si aliquem substituere non possumus [48], ut si heres extiterit, & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres sit, potest tamen per fideicommissum obligari, ut alii rogatus a testatore hereditatem aut integram, aut pro parte restituat.

TIT. V.
DE LEGATIS.

LEgatorum genera sunt quatuor [49], vindicationis [50], damnationis [51], sinendi modo [52], & præceptionis [53]. §. 2. Vindicationis [54] legatum est, si testator sic [55] locutus fuerit: Illum servum tibi do, aut lego, vel: Illam rem tibi præsume, habe, vindica [56]. Quod post mortem testatoris statim legatarius non expectato herede, sibi præsumit. Quam si præsumpserit, nec pro præsumpto legato ab herede potest calumniam sustinere, nec si aliena res fuerit quæ legata est, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per vindicationem una res multis legata sit, & singuli hanc ipsam rem præsumere velint, æquales singuli de re legata capiant portiones. §. 3. Per damnationem [57] isto ordine legatum dimittitur, ut testator in testamento scribat: Tu heres meus illi hoc da, aut: Illud illi ab herede meo dari jubeo [58]. In quo genere legati etiam alienæ [59] res per legatum dimitti possunt. Et necesse est heredi aut redimere eam rem, quæ juris alieni est, & legatario tradere, aut si is cujus res est, vendere noluerit, quantum res illa valebit, legatario in pretio compensare. Sed si testator rem alienam quasi suam credens per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non potest: & inutile est legatum. Nam si sciens alienam esse, per legatum dederit, necesse est ab herede, aut ipsam rem, aut æstimationem rei in pretio legatario dari.

§. 4. Cæterum inter damnationis legatum & vindicationis hoc interest, quod per vindicationem res aliena [60] relinqui non potest: per damnationem eo pacto quo superius comprehensum est, potest. Illæ etiam res quæ [61] in rerum natura non sunt, per damnationem legato dimitti possunt, veluti si ita testator in testamento scribat: Fructus qui ex illo agro nati fuerint; aut, Id, quod ex illa ancilla natum fuerit: quod in legato vindicationis fieri non potest: quia non potest hæc legatarius testatore mortuo continuo vindicare.

§. 5. Inter legatum vindicationis & damnationis ista similitudo [62] est, quod legatum vindicationis, sive damnationis, si conjunctim [63], id est, duobus, aut pluribus una res in legato dimissa fuerit, in utroque legato simul ab omnibus præsumatur. §. 6. Inter legatum vindicationis, & damnationis ista distantia est, ut si disjunctim [64], id est, singulis quæcunque res per legatum damnationis relicta fuerit, singulis integra debeatur: id est, ut unus [65] rem ipsam accipiat, alii æstimationem rei ipsius in pretio ab herede accipiant.

§. 7. Sinendi [66] modo hæc [67] legati verba sunt: Ille heres meus rem illam illum permitte præsumere & sibi habere. Nam & propriam rem testator & [68] heredes sui & [alienam] [69] per sinendi legatum relinquere potest [70]. In quo legato non quidem heres legatario rem quæ relicta est jubetur tradere, sed vindicanti legatario non permittitur prohibere. §. 8. Præceptionis [71] vero legatum nonnisi uni [72] ex heredibus dari potest, ut aliquid ei ex hereditate præcipuum relinquatur, & si aut conjunctim, id est, multis, aut disjunctim singulis relinquatur, omnibus una res tantum quæ nominata est, debetur, non uni res [73], & alii æstimatio, sicut in legato damnationis est constitutum.

TIT. VI.
DE LEGE FALCIDIA [74]

LEge Falcidia constitutum est: quicumque heres fuerit institutus, quartam [75] partem totius hereditatis habeat. Quod si testator hereditatem suam legatis exinanierit, hoc statutum est, ut Falcidia sibi de imminutione legatorum heres retineat, constante nihilominus testamento. Hic de Pauli sententiis addendum.

1 Nota de exceptione vel actione ad sumptus, & expensas. 2 §. 30. 32. *Inst. de res. dam. v. l.* 48. *ff. de rei vind.* 3 *Inst. per quas personas cuique adquiritur: l.* 10. *ff. de adq. rer.* 4 §. 1. 2. *Inst. per quas personas cuique.* §. 3. *Inst. per quas personas.* 5 §. 1. *Inst. per quas personas cuique. v. ff. de castr. pecul.* 6 §. 4. *Inst. per quas personas cuique. l.* 10. §. 3. *ff. de adq. rer.* 7 20. Ulp. 2. *Inst.* 10. & 3. Paul. 4. 28. *ff.* 1. & 6. C. 22. 8 §. *ult. Instit. per quas personas.* 9 *d.* §. *ult.* 10 Successiones, quæ fiebant per bonorum venditionem, hodie subsistæ sunt. *Inst. de success. sublatis quæ fiebant per bonorum vendit.* 11 *l.* 25. *ff. de adopt. Inst. de adquisit. per adrogat.* 12 *V. Inst. quibus non est permiss. fac. test. & ff. & C. qui test. fac.* 13 Qui sui juris non est, testari non potest, *Instit. quibus non est permissum.* 14 20. Ulp. 11. *l.* 6. *l.* 16. *ff. qui testam. l.* 3. *in fin. C. qui test. fac. poss.* nisi fint milites: possunt enim milites testari de castrensi peculio. 3. Paul. 4. §. 3. 15 §. 1. *Instit. quib. non est perm.* 20. Ulp. 12. 16 Paul. 3. *sent.* 4. §. 1. *l.* 5. *ff qui test.* 17 §. 1. *vers. Furiosi. Instit. quibus non est permiss.* 20. Ulp. §. 13. *l.* 16. *in fin. l.* 17. *ff. qui testam.* 18 3. Paul. *sent.* 4. §. 5.

19 *v.* 2. *Inst.* 13. 20 Filiæ quondam poterant præteriri a patre *Inst. eod. pr. vers. Sed non ita de filiab.* 22. Ulp. 16. & 20. 21 Posthumorum alii vivo patre post testamentum nascuntur: alii post mortem: utrique sæpe post testamentum. *l.* 3. §. 1. *ff. de injusto rupto.* 23 De posthumorum institutione adde 3. Paul. *sent.* 4. §. 22. 22 *Primo libro tit.* 4. §. 10. *sup. eod.* 24 *l.* 7. *l.* 26. *ff. de statu hom. l.* 2. § 6. *ff. de excusat. tut.* adde tamen *l.* 9. *in fin. ff. ad l. Falc.* 25 Melior posthumæ quam natæ conditio. Hæc præterita non rumpit testamentum, illa rumpit. 26 Hoc genus adoptandi mutatum est. Fit enim hodie adrogatio apud principem. *l.* 2. *ff. de his, qui sunt sui.* jure scilicet populi in principem translato. 27 Sui juris est, qui patrem non habet. 28 Est enim duplex adoptionis species. *l.* 1. *in fin ff. de adoption.* 29 Adrogatione vel adoptione rumpitur testamentum. §. 1. *Instituib. modis test. l.* 8. *ff. de injusto.* 23. Ulp. 3. 30 §. 2. *Inst. quibus mod. test.* 23. Ulp 2. *l.* 1. *l.* 2. *ff. de injusto rupto.* 31 Capitis minutione testamentum infirmatur. §. 4. *Instituib. quib. mod. testam. l.* 5. §. 5. *ff. de injusto rupto.* 32 Heredum differentias *v. Inst.* 1. *de hereds. qualit. & differ.* 33 Sui heredes qui, §. 2. *Inst. de her. qualit. & differ. l.* 1. §. 2. *ff. de suis.* 34 §. 1. *Inst. de her. qualit.* 35 *d.* §. 1. *l.* 12. *ff. qui test.* 22. Ulp. 24. 36 *d.* §. 1. 37 De extraneis heredibus *v.* §. 3. 4. §. 6. 7. *Inst. de hered. qualit.* 22. Ulp. 25.

38 De substitutione vulgari, 2. *Inst.* 15. pupillari. 2. *Inst.* 15. *de utraque v.* 28. *ff.* 6. & 6. C. 26. 39 Substitutio secundi heredis appellatio, substitutitur etiam tertio gradu. Paul. 3. *sent.* 4. §. 17. & 22. Ulp. 33. 40 Duplex substitutio. 41 *V. Instit. de vulgari.* 42 *V. Instit. de pupillari.* 43 *l.* 1. §. 1. *ff. de vulg. & pupill.* post pubertatem filio miles potest substituere. *l.* 15. *ff. de vulg. & pupill.* 44 *V.* §. 3. *Inst. de pupillari.* 45 Inferioribus partibus. *d.* §. 3. ima cera *Suet.* 46 Eisdem paginis, ita legitur a quibusdam. 47 §. 9. *Inst. de pup.* 48 Fallit hæc sententia in milite.

49 2. *Inst.* 20. 24. Ulp. Paul. 3. *sent.* 6. 6. C. 17. & 30. 31. 32. 33. 34. *ff.* 50 §. 2. *Inst. eod.* 51 *V.* §. 3. 4. 5. 6. 52 *V.* §. 6. 7. 53 *V.* §. 8. *J. eod.* 54 *V.* §. 24. Ulp. 3. 55 *V.* 24. Ulp. 3. 56 Formula legati per vindicationem. 57 Inde legatum per vindicationem dictum. 58 *V.* 24. Ulpian. 4. 59 24. Ulp. 8. 60 Alias formulas aptiores vide apud 24. Ulp. 4. & §. 1. *in fin. Inst. de legat.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 6. 61 Per damnationem res aliena relinqui potest: per vindicationem non potest, *v.* 24. Ulp. 7. Huc etiam pertinet per damnationem rem creditori obligatam legari posse a sciente testatore. Paul. 3. *sent.* 6. §. 8. Quæ in rerum natura non sunt, legare possumus per damnationem, non per vindicationem. 62 *l.* 24. Ulp. 13. *in princ.* 63 Conjunctim legare possumus per damnationem & vindicationem. 64 24. Ulp. 13. *in fin.* 65 Res pluribus legata per damnationem, non per vindicationem, singulis legatariis debetur, uni res, alii æstimatio, §. 8. *in fin. J. eod.* adde Paul 3. *sent.* 6. §. 3. *in fin.* 66 §. 2. *Inst. eod.* 67 Sunt & alia commodiora, de quibus *v.* 24. Ulp. 5. 68 24. Ulp. 11. 69 Hanc vocem superesse notat Cujac. 24. *ad Ulpianum.* 70 Possunt etiam jura relinqui sinendi modo: Paul. 3. *sent.* 6. 11. 71 Formulas legandi per præceptionem, *v.* apud Ulp. 24. §. 6. 72 Paul. 3. *sent.* 6. §. 1. 73 §. 6. *in fin. sup. eod.*

74 *V.* 2. *Inst.* 22. 35. *ff.* 2. 6. C. 50. adde 24. Ulp. 32. Paul. 3. *sent.* 8. 75 *d.* §. 32. §. 1. *Inst. eod.* 1. 73. *ff. ad l. Falc.* Paul. 3. *sent.* 8. §. 1.

TIT. VII.
DE FIDEICOMMISSIS [1].

POtest aliquis recto [2] jure heredem instituere: & rogare eum, ut hereditatem suam, aut omnem, aut ex parte alii per fideicommissum reddat. Nam si heredem directo jure non instituerit, fideicommissarius non potest ad alium acceptam hereditatem transmittere. Sed in hac quoque re hoc observandum est, quod de Falcidia supra jam dictum est, ut heres institutus, etiamsi omnem hereditatem alii restituere jussus sit, ita hereditatem alii restituat, ut quartam [3] sibi ex ipsa hereditate retineat. §. 2. Et singulæ [4] quæcunque res per fideicommissum [5] dimitti possunt, hoc est, fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum. §. 3. Ab ipso fideicommissario [6] alteri fideicommissum dimitti potest [7]. §. 4. Et a legatario [8] licet legatum dimitti non possit, fideicommissum potest. §. 5. Et non solum propriæ res a testatore per fideicommissum dimitti possunt, sed etiam ipsius heredis, aut legatarii, aut cujuslibet extranei [9]. §. 6. Ne legatarius cui per testamentum parum dimissum est, plus [10] alii per fideicommissum quam id, quod consequitur, reddere jubeatur. §. 7. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est heredi, vel legatario rem illam, quæ per fideicommissum est relicta, aut redimere, & fideicommissario dare, aut [11] pretium ejusdem rei, quantum æstimata fuerit, fideicommissario numerare, sicut in damnationis legato fieri diximus [12]. §. 8. Libertates [13] etiam servis per fideicommissum dari possunt, ut heres vel legatarius ea mancipia manumittant, quæ testator ab iis ut manumitterent, speravit. Nec interest, utrum hoc testator de suis servis, an de ipsius heredis vel legatarii, aut de alienis fieri jubeat. Quod si de alienis fecerit, similiter cogitur heres emere ipsum servum & manumittere. Sed si illum dominus suus noluerit vendere, perit per fideicommissum data libertas: quia in hac re heres æstimationem in pretio dare non cogitur: sed cum per fideicommissum libertas datur, is qui manumissus fuerit, non testatoris, sed heredis libertus est. §. 9. Præterea inter fideicommissa & legata sunt quædam distantiæ [14]. † Fideicommissum ad eum cui aliquid commissum est, herede mortuo [15] poterit pervenire, si talis fuerit conditio testamenti: nam [16] legatum ita relinqui non potest. Item legatum per codicillum relictum non valet, nisi codicilli testamento fuerint confirmati: fideicommissum vero etiam [17] si testamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. † Item [18] per legatarium legatum alteri relinqui non potest, sed fideicommissum potest. Item [19] per legatum servo alieno directa libertas dari non potest, per fideicommissum potest. † Item [20] per codicillos [21] nemo heres institui potest, quamvis testamento confirmati sint: sed is qui testamento heres fuerit institutus, potest [22] per codicillum rogari, ut hereditatem quæ ei data est, alii totam vel pro parte restituat: quod validum est, etiamsi codicilli testamento non fuerint confirmati. † Item [23] quamvis non possimus post [24] mortem ejus quem heredem instituimus, alium ei substituere: tamen per fideicommissum rogare eum possumus, ut cum moriatur, alii eam hereditatem vel totam, vel pro parte restituat. Et quia, sicut superius dictum est, etiam post mortem heredis fideicommissum ei cui relictum est, dari potest, quod hoc ordine fit, ut testator scribat: Illum heredem instituo, & volo, ut quum mortuus fuero ad illum hereditas mea pertineat.

† Præterea [25] & in hoc alia fideicommissorum & legatorum conditio est, quia fideicommissa, si tardius quam scriptum est, soluta fuerint, usuræ [26] & fructus debentur: legatorum vero usuræ non debentur, sed ex mora solutionis, si per damnationem relicta fuerint, duplicantur.

TIT. VIII.
DE INTESTATORUM HEREDITATIBUS [27].

INtestatorum hereditates primum ad suos [28] heredes pertinent. † Sui [29] autem heredes appellantur, filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per virilem sexum descendentes sui vocantur. Naturales [30] sunt hæ personæ, ac adoptivæ. Adoptivorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos vel neptis ex filio avo suo heredes sunt, si pater eorum de potestate patris, aut morte, aut emancipatione discesserit: nam si eo tempore quo aliquis moritur, filium in potestate habeat, & ex eo nepotes, illi vivo patre suo, & in potestate avi constituto sui heredes avo esse non possunt [31]. §. 2. Similiter posthumi [32] qui si vivo patre nati fuissent, in potestate ejus futuri erant, sui heredes sunt.

§. 3. Si quando aliquis moritur, & reliquerit filium, aut filiam, & ex alio filio mortuo nepotes, neptesve: filii vel nepotes ex filio defuncto, patri vel avo hac ratione succedunt, ut filius vel filia suas partes, & nepotes ex filio portionem quam [33] pater eorum erat habiturus, accipiant: quia regulatiter constitutum est, ut inter suos proximior longiore gradu positos non excludat: & non in capita, sed in stirpem dividatur hereditas. Item si quis moriens filium non relinquat, sed ex duobus masculis filiis dimittat nepotes, hoc est, ex uno filio unum, vel duos nepotes, ex altero tres aut quatuor, similiter, sicut superius dictum est, in stirpem [34], non in capita hereditas dividatur, hoc modo: ut illi duo nepotes ex uno filio medietatem percipiant, & illi quatuor ex alio filio aliam medietatem: hoc est, ut tales accipiant portiones, quales patres eorum, si vivissent, habituri erant. §. 4. Si defuerint [35] heredes sui, tunc hereditas defuncti pertinet ad agnatos. Agnati [36] enim sunt per virilem sexum defuncto propinquitate conjuncti, id est, consanguinei fratres, hoc est, de [37] uno patre nati. Nec disputari potest, si de diversis [38] matribus nascantur, qui uno patre geniti sunt. Item patruus [39], id est, frater patris, fratris sui filio agnatus est. Ipso modo sunt fratres patrueles [40], hoc est, qui de singulis germanis nati sunt. Hoc ordine agnoscitur, qui sint agnati, sicut supra diximus, per virilem sexum propinquitate conjuncti. §. 5. Non tamen omnibus simul agnatis lex hereditatem propinqui intestati dat, sed iis qui defuncto mortis [41] suæ tempore proximiores inveniuntur. §. 6. In fœminis vero alia conditio est: quia inter fœminas sola tantum [42] soror consanguinea habetur agnata, ut germano suo defuncto, ab intestato ei agnationis jure succedat. Reliquæ fœminæ, hoc est, amitæ, id est, patris soror, vel fratris filia, nec in capiendis hereditatibus propinquorum legitimæ sunt, nec masculis propinquis agnationis jure succedunt. Ipsarum vero hereditates ad masculos propinquos agnationis conditione perveniunt. §. 7. Regulariter constitutum est, ut inter agnatos proximior [43] posteriorem excludat, & inter eos non in stirpem, sed in capita ab intestato dividatur hereditas. Nam inter suos, sicut superius diximus, alia ratio est, ut proximior posteriorem non [44] excludat, & semper hereditas in [45] stirpem non in capita dividatur. Nam si quis moriens dimittat germanum, & ex altero germano filios: germanus frater quia gradu proximior est, solus succedit, fratris filii non [46] succedunt. Item si moriatur quis, & de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat masculos, ex uno fratre dimiserit duos, ex alio quatuor, similiter masculos: omnes quidem fratrum filii patruo suo ab intestato succedunt, sed non in stirpes, sed [47] in capita: ita ut illi duo ex una parte duas accipiant portiones, & illi quatuor ex alio accipiant quatuor portiones. Nam si sorores habuerint, in patrui hereditatem non veniunt, sicut nec sororis filii in avunculi hereditate succedunt. §. 8. Nam & hoc regulare est, ut cognati tunc intestatorum propinquorum hereditates capiant, quando [48] aut sui, aut agnati defuerint.

TIT. IX.
DE OBLIGATIONIBUS [49].

OBligatio in duas species dividitur: Nam omnes obligationes aut ex [50] contractu nascuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu nascuntur, quatuor [51] genera sunt, quæ singula hoc ordine distinguuntur. Aut enim re [52] contrahitur obligatio, aut verbis [53], aut literis [54], aut consensu [55]. §. 2. Re [56] contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo [57] dantur, quæ in his rebus contingunt, quæ pondere [58], numero, mensura continentur: hoc est, si pecunia numeretur, vel frumentum detur, vinum aut oleum, aut æs, ferrum, argentum, vel aurum. Quæ omnia numerando, aut pensando, aut metiendo ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, & ad nos statuto tempore, non ipsæ res, sed aliæ ejus [59] naturæ quales datæ sunt, atque ipsius ponderis, numeri vel mensuræ reddantur. Propter quod mutuum appellatum est, quasi a me tibi ita datum sit, ut ex meo tuum fieret.

§. 3. Verbis [60] contrahitur obligatio ex interrogatione dantis, & responsione accipientis, ita ut si ille qui dat interroget, Hoc mihi dabis? qui accipiet, respondeat, Dabo. Aut in obligatione debitoris, si aliquis fidejussor [61] accedat, ille qui personam [62] fidejussori tradit, interroget: Illum fide tua esse jubes? & ille respondeat: Fide mea esse jubeo; hac conditione non solum ille qui debitor est, sed & is qui fidejussor existit, obligantur. Et non solum fidejussor ipse dum vivit, sed & heredes [63] ipsius, si ille defecerit, tenentur obnoxii. Creditos autem qui pecuniam dedit, in potestate habet [64] ad seddendam pecuniam quem velit tenere, utrum ipsum debitorem, an fidejussorem. Sed si debitorem tenere elegerit, fidejussorem absolvit, quia uno electo quem idoneum creditor judicat, alterum liberat. §. 4. Sunt & aliæ obligationes quæ [65] nulla præcedente interrogatione contrahi possunt, id est, ut similiter, sive sponso, sive jam marito uxor futura dotem dicat [66]. Quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest: Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater ejus & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debebat sponso creditricis, ipse debitor in dotem dixerit. Hæ tantum tres [67] personæ, nulla interrogatione præcedente possunt dictione dotis legitime obligari. Aliæ vero personæ, si pro muliere dotem marito promiserint, communi jure obligari debent, id est, ut & interrogatæ respondeant, & stipulatæ promittant. §. 5. Item & alio casu uno loquente, & sine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas se fiaturum esse juraverit. Exponendum hic quid sit donum, aut munus vel operæ: in qua re supradicti liberti, non tam verborum solennitate, quam jurisjurandi religione tenentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest. §. 6. Præterea inutilis est

1 *V.* 15. Ulp. 4. Paul. *sent.* 1. de fideicommissariis hereditatibus, 2. *Inst.* 23. de singulis rebus per fideicommissum relictis, 2. *Inst.* 24. 2 §. 2. *Inst. de fideicom. hereditatib.* 3 De quarta Trebellianica *v.* §. 4. *Inst. de fideicomm. her. & ad SC. Trebell. l.* 1. §. 2. *ff. ad SC. Treb.* 4 *Inst. de sing. reb. per fideicommiss.* 5 Et legatum 24. Ulp. 25. 6 Sic a posthumo herede instituto fideicommissum relinqui potest, Paul. 4. *sent.* 1. §. 2. ab imperatore herede instituto, §. 3. *ibid.* a furdo vel muto, §. 4. *ibid.* at non ab uxore, cui vir dotem prælegavit, §. 1. *ibid.* 7 Quamvis a legatario olim legari non poterat, *v.* §. 4. *J. eod.* 8 *Inst. de singulis rebus per fideicommissum relictis.* 24. Ulp. 20. sicuti nec heredi a semetipso. 24. Ulp. 22. 9 Nostras statim: alienas autem aut æstimatas aut redemptas, Paul. 4. *sent.* 1. §. 7. nisi ignorantes rem alienam legaverimus, §. 8. *ibid.* 10 Dixi plenissime *ad l.* 1. §. 17. *in fin. ff. ad SC. Treb.* 11 Paul. 4. *sent.* 1. §. 7. 12 *Tit.* 5. §. 4. *sup. eod.* 13 25. Ulp. 18. §. 2. *Inst. de sing. reb. per fideicomm. l.* 12. §. 1. *ff. de fideicomm. her.* 14 Differentiæ fideicommissi & legati: hodie legata fideicommissis exæquata sunt, *v. l.* 1. *ff. legat.* 1. 15 Prima differentia. 16 Secunda differentia, 25. Ulp. §. 8. *in fin.* 17 *d.* §. 8. Paul. 4. *sent.* 1. §. 10. 18 Tertia differentia. 19 Quarta differentia. 20 Quinta differentia. 21 *l.* 10. *ff. de codic.* §. 2. *Inst. de codic. l.* 27. *in fin. ff. de cond. inst.* 22 §. 2. *Inst. de codic.* 23 Sexta differentia. 24 24. Ulp. 16. Paul. 3. *sent.* 6. §. 5. 25 Septima differentia. 26 *V. C. de usuris, & fruct. legator.*

27 De hereditatibus quæ ab intestato, 3. *Instit. v.* de legitimis heredibus, 26. Ulp. de intestatorum successione, Paul. 4. *sent.* 8. 28 *V.* 26. Ulp. 1. §. 8. *Instit. de her. quæ ab intestat.* 29 §. 2. *Inst. eod.* 30 Naturales legitimati sui esse possunt. *d.* §. 2. *vers. nec notest. vers. quibus.* 31 *d.* §. 2. *vers. nam si per id tempus.* 32 *d.* §. 2. *vers. posthumi.* 33 Hæc successio in stirpes dividitur, 26. Ulp. 2. §. 6. *Inst. de her. quæ ab intestato.* 34 Nepotes ex filio patris sui locum repræsentant, sive concurrant cum suis patruis, §. 3. 5. sive plures inter se concurrant, ut hic. Inter fratrum filios non est eadem successio: concurrunt enim inter se non in stirpes sed in capita, vide *Nov.* 118. c. 3. *in fin.* 35 Post suos agnati succedunt. 36 Quinam agnati. 37 Consanguinei fratres geniti, agnati inter se. 39 Patruus patris frater. 40 Fratres patrueles duorum fratrum filii. *l.* 1. §. 6. *ff. de gradibus & affinitibus.* 41 §. 6. *Instit. de legit. adgn. success.* 42 26. Ulp. 6. Paul. 4. *sent.* 8. §. 3. 43 §. 5. *Instit. de legit. adgn. success. ff. de verb. sign.* 44 Inter suos proximiores non excludunt posteriores. 45 Inter suos hereditas dividitur in stirpes. 46 Hodie succedunt. 47 Fratrum filii inter se succedunt in capita, qua de re dixi ad Ulpianum 26. §. 4. & *ad Nov.* 118. c. 3. *in fin.* 48 Post suos & agnatos succedunt cognati. Hodie sublata est differentia adgnatorum & cognatorum, *Nov.* 118. *c.* 4.

49 *V.* 3. *Inst.* 14. & 44. *ff.* 7. 4. C. 10. 50 Adde §. 1. *Inst. eod. l.* 1. *princ. ff. eod.* 51 *d. l.* 1. §. 1. 52 *V.* §. 2. *J.* 53 *V.* §. 2. *J.* & *seq. J.* 54 *V.* §. 13. *J.* 55 *V.* §. 14. *J.* 56 *V. Inst. quibus mod. re contrah.* 57 *Inst. quib. mod. re. in pr. l.* 1. §. 1. *ff. de oblig.* 58 *l.* 2. §. 1. *ff. de reb. cred.* 59 *l.* 1. 2. §. 1. *ff. de rebus cred.* 60 *Inst. de verb. obl. l.* 3. §. 7. *l.* 52. §. 2. *ff. de obl. l.* 2. *in fin. ff. de reb. cred.* & *ff. de fidejuss.* 62 Cui persona fidejussoris traditur. 63 §. 2. *Inst. de fidejussoris. l.* 4. *in fin. ff. de fidejuss.* 64 Hodie non habet, *v. Nov.* 4. *cap.* 1. 65 Dotis dictio stipulationem non requirit. 66 De dotis dictione, *v.* Ulp. 6. §. 1. & 2. 67 Ulp. 6. §. 2.